

OSMANLI DEVLETİ VE I. DÜNYA SAVAŞI

1913 Yılında gerçekleştirilen bir darbeyle yönetime el koyan İttihat ve Terakki Cemiyeti, hemen akabinde diğer siyasi partilerin faaliyetlerini engelledi ve en önemli siyasal rakibi olarak görünen Hürriyet ve İtilâf Fırkasının ileri gelenlerini İstanbul dışına göndererek ülkede fiilen bir “Tek Parti Yönetimi” oluşturdu.

Yaklaşmakta olan bir Avrupa savaşının farkında olan yönetim, bu hesaplaşmada yalnız kalmamak için müttefik aramaya çaba harcamıştır. Osmanlı devleti geleneksel dostu saydığı İngiltere’den ve Fransa’dan bu girişimlerine olumlu cevap alamadı.

Buna karşılık Almanya, Osmanlı Devleti ile ilişkilerini yoğunlaştırmaya ve geliştirmeye dönük ciddi çaba harcıyordu. Bu durumda Osmanlı yönetimi de Almanya ile anlaştı ve yapılan görüşmeler sonunda 2 Ağustos 1914’de gizli olmak kaydıyla bir Türk-Alman İttifak Antlaşması imzalandı. Osmanlı hükümeti adına imzalanan bu anlaşma, askeri yönetimin liderleri tarafından kabul edilmiş ve başlangıçta hükümetten gizlenmiştir. Sadrazam Sait Halim Paşa’nın bile olaylardan geç haberdar olduğu bilinmektedir.

Savaş Sırasında Taraflar

Savaş başladığında (28 Temmuz 1914) Osmanlı hükümeti tarafsızlığını ilân etti ve bu fırsattan faydalanarak kapitülasyonları da kaldırdığını duyurdu. Gerçi bu karar savaşan taraflarca ciddiye alınmadıysa da İttihat ve Terakki hükümeti bunu fiilen uygulamıştır.

Osmanlı hükümeti kısmî seferberlik hazırlıklarını başlattı. Fakat, bu gemilerin mürettebatı değiştirilmeden Yavuz ve Midilli adını alarak Osmanlı donanmasına katılmış olması da Almanlara Türkiye'yi savaşa sokacak gerekçeyi yaratma fırsatı verdi.

Ekim ayının sonlarında, Karadeniz'e devriye ve tatbikat amacıyla İstanbul Boğazı'ndan çıkan bu gemiler, 29-30 Ekim gecesi Odessa ve Sivastopol'ü bombaladılar. Bunun üzerine Rusya ve bağlaşıkları peş peşe Osmanlı Devleti'ne savaş ilân ettiler. Böylece 30 Ekim 1914'de Türkiye I. Dünya savaşına katılmış oldu.

Osmanlı orduları I. Dünya savaşında yedi cephede vuruştı : Kafkas ve Galiçya cephelerinde Ruslarla, Makedonya'da Yunan ve Fransızlarla, Çanakkale'de İngiltere, Fransa ve İtalya ile ; Filistin, Suriye ve Irak cephelerinde İngiliz ordularıyla.

İttihat ve Terakki hükümetinin "Teşkilat-ı Mahsusa" aracılığıyla İngiliz ve Fransız sömürgelerinde yürütmeye çalıştıkları "İttihad-ı İslam" propagandası bu ülkeleri ciddi bir telaşa sürüklemiştir. Bu amaçla Türkiye'nin bir an önce savaş dışı bırakılması İtilâf devletlerinin en önemli savaş amaçlarından biri haline gelmiştir. En önemli sömürgelerinde Müslüman nüfusun fazlalığı özellikle İngiltere'nin Türkiye ile giriştiği savaşta alacağı sonuçların önemini artırıyordu. Türkiye karşısında başarısızlık özellikle Hindistan'da karışıklıklara yol açabilirdi.

Öte yandan, Almanya'nın Rusya üzerindeki baskısı artmış, komünistlerin ihtilâl girişimleri savaşın getirdiği zorluk ve yokluklarla birleşince Çarlık rejimi zor günler yaşamaya başlamıştı.

Osmanlı devletinin bir an önce savaş dışı bırakılması için en kestirme yol, denizden yapılacak bir çıkartmayla Gelibolu yarımadasından doğruca İstanbul'a yürümek ve başkenti ele geçirerek "Doğu Cephesi"ni düşürüp Rusya'ya Boğazlar üzerinden yardım ulaştırmak gibi görünüyordu.

Bu amaçla müttefik donanmalarının giriştiği "Çanakkale Saldırısı" Türk ordusunun kahramanca direnişi ile başarısızlığa uğradı.

Çanakkale Savaşı Krokisi

Denizden giriştikleri saldırılarda büyük kayba uğrayan müttefik donanması, karaya asker çıkarmayı başardığı noktalarda Miralay Mustafa Kemal Bey'in yönetimindeki Türk askeri ile karşılaştı.

Mustafa Kemal Bey, düşmanı tutunduğu yerlerden atmayı başardı.

Savaşın kısa yoldan bitirilmesi umutları Çanakkale Boğazı'nın sularına gömüldü. Çanakkale Savaşları'nda ortaya çıkan başarısızlık üzerine müttefiklerinden gerekli yardımı alamayan Rusya'da Çarlığın yıkılmasını hızlandırdı.

Yeni Bolşevik rejimi İttifak Devletleriyle "Brest-Litovsk Barışı"ni imzalayarak savaştan çekildi (3 Mart 1918).

Kafkas cephesinde ortaya çıkan bu yeni durumdan faydalanan Türk kuvvetleri askeri harekâtı Azerbaycan'a kadar genişleterek burada Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin kurulmasına katkıda bulundular.

Çanakkale savaşlarının bir başka önemli sonucu da Mustafa Kemal Paşa'nın askeri yetenekleriyle öne çıkması ve tanınmasıdır.

Öte yandan, güney cephelerinde 1916'daki "Arap Ayaklanması"na kadar Türk orduları önemli başarılar kazandı. Kutülmare'de kuşatılan bir İngiliz ordusu esir edildi. Fakat 1917'den itibaren bu cephelerde de durum değişmeye başladı.

Süveyş Kanalı'na karşı girişilen Türk askeri harekâtının başarısızlıkla sonuçlanması ve 1916 sonlarında Sina'nın İngiliz kuvvetlerinin kontrolüne geçmesi dengelerin değişmeye başladığını gösteriyordu. 1917 yılı sonunda hazırlıklarını tamamlayan İtilaf devletleri, güney cephelerinde İngiliz ordusunun ağırlıklı olduğu kuvvellerle ağır bir saldırıya giriştiler.

Aynı günlerde, Fransızlar da Bulgaristan'ı bozguna uğratarak teslim olmaya zorladılar. Almanya ile müttefikleri arasındaki ulaşımın kesilmesi başarılmıştı ve Osmanlı hükümeti de Mütareke arayışına girişti.

Mütareke şartlarını daha iyi anlayabilmek amacıyla, savaş sırasında Osmanlı devletinin paylaşılmasıyla ilgili gelişmeler üzerinde kısaca durmak gerekmektedir.

OSMANLI DEVLETİNİN PAYLAŞILMASIYLA İLGİLİ GİZLİ ANLAŞMALAR

Çanakkale harekâtının başlaması üzerine, Osmanlı topraklarını kendi savaş hedefleri arasında gören Rusya, Osmanlı topraklarının paylaşılmasıyla ilgili bir yazılı antlaşmanın ortaya çıkması için ısrarlı girişimlerde bulundu.

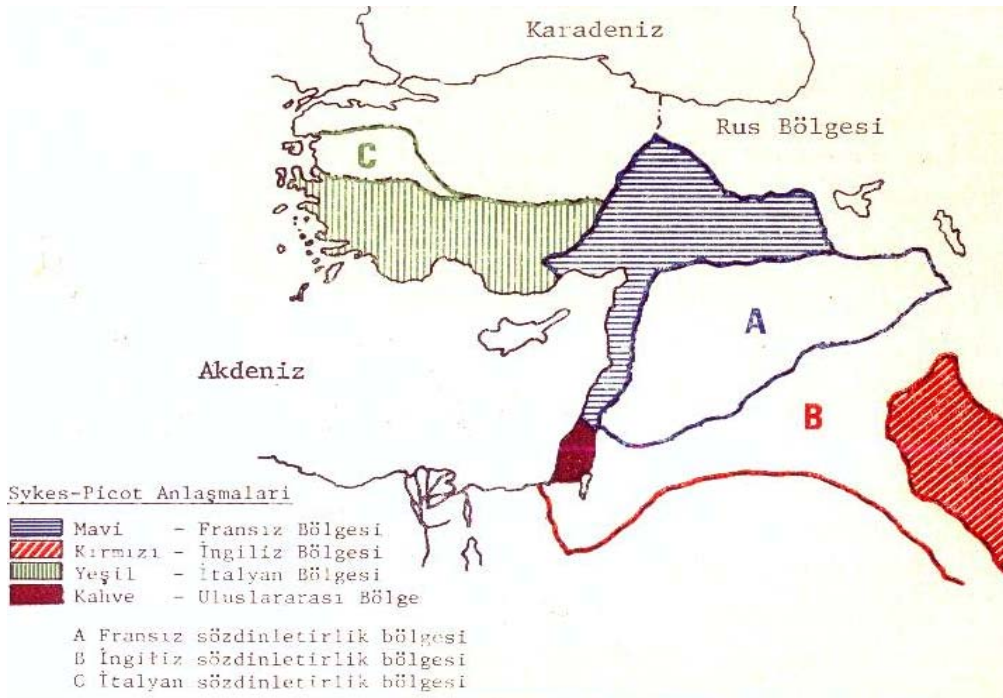
Bu görüşmelerde İngiltere, Boğazlar'ı ve İstanbul'u Rusya'ya bırakmayı kabul etti. Bu durum İtilâf devletlerinin Osmanlı toprakları üzerindeki ihtiraslarını kamçılıdı ve bir dizi paylaşma anlaşmasının imzalanmasına yol açtı. Bu devletler Osmanlı İmparatorluğunun sonunun geldiğini düşünerek, daha savaş sona ermeden birtakım düzenlemeler yapmayı kararlaştırmışlardı. Kâğıt üzerinde de olsa, Rusya'nın Boğazları ve İstanbul'u alması, kendi hissesini elde etmek bakımından Fransa'yı harekete geçirdi ve Rusya ile yapılan anlaşmadan sonra Fransa, İngiltere'nin kendileri ile de anlaşması gerektiğini ileri sürdü. Savaş şartlarında bu isteklere olumlu bir cevap vermekte mahzur görmeyen İngiltere'nin bu tavrıyla 1915 yılının ilkbahar ve yaz aylarında yapılan görüşmelerde Rusya, Suriye ve Adana bölgesinin Fransa'ya verilmesini prensip olarak kabul etti.

1915 yılı sonlarında iki yeni unsurun ortaya çıkması Anadolu'nun paylaşılması konusundaki görüşmeleri hızlandırdı. Bunlardan birincisi Rusya'daki gelişmelerdir. Çanakkale savaşlarının başlamasından sonra, müttefiklerin uğradığı başarısızlık bu ülkede rejime karşı hoşnutsuzlukları artırdı. Rusya bu durumu ortadan kaldırmak için Doğu Anadolu'dan toprak istedi. İkinci unsur Fransa'ya aittir. 1915 yazından itibaren İngiltere, Araplarla anlaşarak Ortadoğu'ya yerleşmek için faaliyete geçmiş ve görüşmelere başlamıştı.

İngiltere, bu gizli görüşmelerden Fransa'yı son anda haberdar edince, Fransa durumu kabul etmedi ve Suriye ile Adana üzerindeki ısrarlarını sürdürdü.

Rusya, Bağımsız bir Arap devleti veya Arap Devletleri Konfederasyonu'nun kurulmasını ve Suriye, Adana ve Mezopotamya'nın İngiltere ile Fransa arasında paylaşılmasını kabul etti. Buna karşılık Erzurum, Van, Bitlis vilâyetleri ile Van'ın güneyinde Fırat nehri ile Muş ve Siirt arasında kalan toprakları ve Trabzon'un batısında sonradan tesbit edilecek bir noktaya kadar Karadeniz kıyılarını alacaktı.

Fransa; Aladağ, Kayseri, Akdağ, Yıldızdağ, Zara, Eğin ve Harput arasında bulunan Anadolu topraklarını alacaktı. Kesin sınırlar sonradan tesbit edilecekti.

Sykes-Picot Antlaşmasına Göre Osmanlı Topraklarının Paylaşılması

Osmanlı Devletinin savaşa girmesinden sonra, muharebelerin gün geçtikçe şiddetlenmesi ve “**Cihat Fetvası**”nın yoğun Müslüman nüfusun yaşadığı İngiliz sömürgelerinde etkili olmaya başlaması ihtimali İngilizleri **Haşimi ailesinden Şerif Hüseyin** ile anlaşmaya itti. Çünkü, Şerif Hüseyin, Peygamberimizin ailesindendi ve O'un İngiltere'in yanında yer alması, İslâm Halifesi'in nüfûzuna ağır bir darbe indirmekle kalmayacak; Irak-Suriye-Filistin cephelerinde de İngiltere'i rahatlatıyordu. Şerif Hüseyin, bütün Arap Yarımadası ile Irak ve Suriye'nin tamamını içine alacak bağımsız bir devlet kurulmasını ve başına da kendisinin getirilmesini istedi. 1915 yılındaki uzun müzakerelerden sonra İngiltere ile Şerif Hüseyin arasında 1916 Ocak ayında bir anlaşmaya varıldı. İngiltere, Şerif Hüseyin'in Lübnan hariç

bütün isteklerini kabul etti (**Şerif Hüseyin-Mc Mahon Anlaşması**). Fransa, bu görüşmelerden ancak 1915 Kasımından itibaren haberdar olmuştur. Bu gelişme üzerine Fransa, Ortadoğu'nun da paylaşılması için ısrar etmeye başladı. Sonunda İngiltere ve Fransa arasında 9 ve 16 Mayıs 1916 tarihleri arasında karşılıklı olarak verilen mektuplarla bir anlaşma sağlandı. Buna Göre:

Suriye'nin Akkâ'dan itibaren kuzeye doğru Beyrut dahil olmak üzere bütün kıyı bölgesi, Adana ve Mersin Fransa'ya ait olacaktı. Geri kalan topraklarda bir Arap Devleti yahut Arap Devletleri Konfederasyonu kurulacaktı. Bu devletin kurulacağı alanın Akkâ-Kerkük çizgisinin güneyinde kalan kısmı İngiliz, kuzey kısmı ise Fransız nüfûz alanı olarak ayrıldı. Ayrıca, İskenderun serbest liman ve Filistin de milletlerarası bölge oluyordu. Bu anlaşmaların müzakerelerini Fransa adına Geoges Picot, İngiltere adına Sir Mark Sykes yürüttüğü için bu anlaşmaya **Sykes-Picot Anlaşması** da denir.

1917 yılında Bolşevik İhtilâli ile Çarlığın yıkılması ve Bolşeviklerin, Çarlık diplomasisinin bütün gizli vesikalarını açığa vurması Araplar için bir soğuk duş oldu ve İngiltere'nin bütün oyunlarını ortaya koydu.

Öte yandan, İtalya'nın İtilâf Devletleri safında savaşa katılması ve Anadolu'dan ısrarla pay istemesi sonucunda 21 Nisan 1917'de **St. Jean De Maurienne**'de görüşmeler yapıldı ve sonunda şu kararlara varıldı:

İtalya, 1916'da İngiltere, Fransa ve Rusya arasında yapılmış olan tüm anlaşmaları kabul ediyordu. Buna karşılık Mersin hariç olmak üzere Antalya, Konya, Aydın ve İzmir bölgeleri İtalya'ya bırakılıyordu. İngiltere ve Fransa İzmir'de birer serbest liman kurabileceklerdi. Ancak bu anlaşmanın yürürlüğe girmesi Rusya'nın da onayı şartına bağlanmıştı ki; Rusya'da geçici hükümet iktidardan düşünceye kadar bunu onaylayamamıştır. Bu olay savaş sonrasında yapılan Paris barış görüşmelerinde İtalya ile müttefiklerinin arasını bozmuştur.

Görülüyor ki; Osmanlı Devleti mütareke imzalamaya hazırlandığında, İtilâf Devletleri aralarında yaptıkları gizli anlaşmaları uygulayabilmek ve kendi işgal alanlarını elde edebilmek için gerekli ortamı oluşturmak konusunda hemfikirdirler.

MONDROS MÜTAREKESİ

Osmanlı Devletinde, savaşın sonunu gören İttihat ve Terakki hükümetinin istifasıyla kurulan Ahmet İzzet Paşa kabinesinin girişimleriyle İngilizlerle irtibata geçerek mütareke görüşmelerine Rauf (Orbay) başkanlığında bir heyet gönderdi. Limni Adasının Moudros

limanında yapılan görüşmeler sonrasında tarih literatürümüze Mondros Mütarekesi olarak geçen anlaşma imzalandı(30 Ekim 1918).

Mütareke başlangıçta, çatışmalara son vermiş olmasından ötürü buruk bir memnuniyetle karşılanmışsa da, günler geçtikçe ve mütareke şartlarının ne kadar elastiki şekilde hazırlandığı ortaya çıktıkça ülkeye ağır bir karamsarlık havası çökmüştür.

Durumun ağırlığını ilk görenler cephelerdeki komutanlar olmuştur. Mustafa Kemal, Yakup Şevki ve Ali İhsan Paşalar hükümeti uyarmaya çalışmışlarsa da, İstanbul durumu kabullenmekten başka yol bulamamıştır.

Mondros Mütarekesinin şartlarını tahlil etmek gerekirse :

Bilindiği gibi mütareke anlaşması, savaş durumuna son veren geçici bir anlaşmadır. Kesin durum ise barış anlaşmasının imzalanması ve bu anlaşmanın hükümetler tarafından tasdiki ile belli olur ve yürürlüğe girer. Halbuki, Mondros mütarekesinin imzalanmasından hemen sonra, İtilâf Devletleri, barış antlaşmasını beklemeye lüzûm görmemişler ve derhal Osmanlı topraklarını işgale başlamışlardır. Özellikle Türkiye'nin güney bölgelerinde bu durum daha açık biçimde görülmüştür.

* 1, 2, 3 ve 6. Maddeler açılacak olan İstanbul ve Çanakkale Boğazları ile Karadeniz'deki mayınlı sahalarda İtilâf devletlerine bildirilerek temizlenmesi, sahil koruma dışındaki Türk savaş gemilerinin belirli limanlarda kalmasına dairdir.

* 5. Madde, sınırların korunmasını ve iç güvenliği sağlayacak miktardan fazla olan askerlerin terhis edilmesi, bunların silah ve teçizatlarının tesliminin denetlenmesini öngörür.

* 7. Madde, İtilâf devletlerinin güvenliklerinin tehlikeye düşmesi halinde, herhangi bir stratejik bölgeyi işgale haklarının olduğunu;

* 8, 9, 13 ve 14. Maddeler İtilâf devletlerinin demiryollarından, ticaret gemilerinden, limanlardaki tamir araçlarından faydalanmalarını, kömür ve yağ gibi maddeleri alabilmelerini, bahrî, askerî ve ticarî malzemenin tahrip edilmesinin önlenmesini;

* 10 ve 12. Maddeler, hükümet yazışmaları dışındaki telgraf ve telsiz haberleşmesinin denetlenmesini ve Toros tünellerinin İtilâf kuvvetleri tarafından işgal edilmesini;

* 11, 15, 16 ve 17. Maddeler, İran ve Kafkasya'da bulunan Türk kuvvetlerinin harpten önceki sınırlara çekilmesini; Hicaz, Yemen, Asir, Suriye, Irak, Trablus ve Bingazi'deki Türk birliklerinin en yakın İtilâf kumandanlıklarına teslim olmalarını ve İtilâf devletlerinin demiryollarından faydalanarak Kafkasya ve Bakû'yu işgal edebileceklerini;

* 19 ve 20. Maddeler asker ve sivil Alman ve Avusturya teb'asının en kısa zamanda Türkiye'den ayrılmasını ve Osmanlı Devletinin bu ülkelerle işbirliğine son vermesini;

* 4 ve 22. Maddeler İtilâf devletleri ve ermeni esirlerinin derhal serbest bırakılmasını, Türk esirlerin ise onların emrinde kalmasını;

* 24. Madde Doğu Anadolu vilâyetlerinde (Erzurum, Sivas, Elazığ, Van, Bitlis ve Diyarbakir) bir karışıklık çıkması halinde buraları işgal etme hakkının doğacağını;

* 25. Madde ise 31 Ekim 1918'de gece yarısından itibaren her türlü harp halinin sona ereceğini öngörmektedir.

Görüldüğü gibi mütareke hükümleri oldukça ağırdır. Bilhassa 7. ve 24. Maddeler İtilâf devletlerinin Anadolu'da istedikleri yerleri kolayca işgal etmelerine uygun zemini hazırlamak maksadını taşımaktadır. Mütarekenin Türkçe metninde **Vilâvât-ı Sitte** (altı vilâyet) olarak geçen bölge İngilizce metinde **The six Armenian Vilayets (altı Ermeni vilâyeti)** olarak tanımlanmaktadır ki, anılan bölgede bir Ermenistan kurma tasarısının ne kadar ciddi şekilde düşünüldüğünü göstermesi bakımından önemli bir ipucudur. Mütareke metninde kullanılan coğrafi terimlerin de İngiliz ve Türk taraflarınca farklı algılandığı anlaşılmaktadır. Meselâ, Türk tarafı Suriye ve Irak terimlerini Osmanlı idarî yapısı içindeki Suriye ve Irak vilâyetleri olarak anlamakta, buna karşılık İngilizler Musul vilâyetini Irak'a dahil saydıklarından 16. Maddeye göre buradaki Türk birliklerinin teslim olmasını istemekteydiler. Halbuki Musul, Osmanlı idarî yapısında Irak'tan ayrı bir vilâyetti. Diğer taraftan mütareke metninde Kilikya, Mezopotamya, Irak gibi sınırları belli olmayan tarihî terimler kullanılmış bu da karışıklığa yol açmıştır ki bunlar İngilizler tarafından bilerek kullanılmıştır.

Mütareke hükümleri Osmanlı Devletinin elini-kolunu bağlamıştır. Yapılacak işgallere karşı koyma ihtimali bulunan Türk birlikleri silahsızlandırılarak, denetim altına alınmış, özellikle sınır bölgelerindeki kuvvetlerin dağıtılması sağlanmaya çalışılmıştır.

Nitekim İtilaf Devletleri de mütarekenin hemen ardından işgal sahalarını genişletmeye girişmişler ve yukarıda da belirtildiği gibi bu işgallere karşı işk tepkiler de cephelerdeki komutanlardan gelmiştir.

OKUMA LİSTESİ

1. Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, 3 c., İstanbul, 1973.
2. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Ankara, 1981.
3. Osman Olcay-Seha L. Meray, *Sevres Andlaşmasına Doğru*, Ankara, 1981.
4. Ali Türkgeldi, *Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Ankara, 1948.
5. Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, c.1, Ankara, 1991.

6. M. Tayip Gökbişin, *Milli Mücadele Bařlarken*, c.1, Ankara, 1959.
7. Tefvik Bıyıkhoğlu, *Atatürk Anadolu 'da (1919-1921)*, Ankara, 1959.
8. Kamuran Gürün, *Ermeni Dosyası*, Ankara, 1983.
9. Hikmet Özdemir vd., *Ermeniler: Sürgün ve Göç*, Ankara, 2004.